

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی مبانی فقهی ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی

استاد راهنما:

دکتر سید علی پورمنوچهری

استاد مشاور:

دکتر علی بهرامی نژاد مقوئیه

پژوهشگر:

سید رضا حسینی مقصود

زمستان ۱۳۹۱

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سید رضا حسینی مقصود دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته دانشگاه آزاد تهران مرکز شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۹۳۴۵۰۰ در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۱۰/۱۹ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی مبانی فقهی ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی با کسب نمره ۱۸ درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱ - این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نداشته باشم.

نام و نام خانوادگی: سید رضاحسینی مقصود

تاریخ و امضا: ۱۳۹۱/۱۰/۱۹

باسمه تعالی

در تاریخ:

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای سید رضا حسینی مقصود از پایان نامه خود دفاع

نموده و با نمره ۱۸ بحروف هجده و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضا استاد راهنما

تقدیم به:

پدر و مادر بزرگوارم که از کودکی چراغ دانش را در من افروختند.
همسرخوبم که تمام شرایط را برای ادامه تحصیل در دانشگاه فراهم نمود.
فرزند عزیز و دلبندم که رنج و مشقت را به خاطر تحصیلم تحمل نمود.

تقدیر و تشکر:

با توجه به حدیث پیامبر اکرم (ص) که می‌فرمایند: «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بر خودم لازم می‌دانم از استاد راهنما جناب آقای دکتر سید علی پورمنوچهری که راهنمایی این پژوهش و تحقیق را بر عهده گرفتند و نزدیک به دو سال تمام دروس دانشگاهی را در خدمت ایشان بوده‌ام تقدیر و تشکر کنم و نیز از استاد مشاور جناب آقای دکتر علی بهرامی نژاد مقوئیه که از ابتدای قبولی دانشگاه همواره با چهره‌خوش و برخورد معلمانانه همواره راهنما و راهگشای این حقیر بوده‌اند تشکر کنم و همچنین از همسر و فرزندم به خاطر یاری و تحمل مشکلات در طول تحصیل، همکاری لازم را در انجام این تحقیق داشته‌اند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

چکیده

مجازات های تعزیری، نشان دهنده ی انعطاف پذیر بودن نظام جزایی اسلام در برابر شرایط مختلف جرم و مجرمان می باشد. نتایج بررسی و تحقیق آیات و روایات نشان می دهد که حاکم می تواند جنبه حق الهی مجازات های تعزیری را با گذشت شاکی و اقرار متهم و داشتن انگیزه شرافتمندانه مجرم و توبه و پشیمانی مجرم، و حسن سابقه و وضع خاص بزهکار، تخفیف دهد و همچنین مهمترین ادله تعمیم کیفیت های مجازات تعزیری به موارد غیر جلدی از قبیل: حبس، اخذ مال، تبعید، تهدید، تحقیر، توبیخ و سرزنش مجرم، آیات و روایاتی است که به حاکم اسلامی اجازه داده تا او بتواند با توجه به مصلحت مجرم و جامعه اقدام به صدور انواع مجازات های تعزیری نماید. و با بررسی آیات و روایات، مجازات تعزیری همیشه منحصر به محرمات الهی نیستند بلکه تشخیص نوع عمل مجرمانه در اختیار حکومت و منوط به صلاحدید آن است و با توجه به غیرمقدر بودن این مجازات ها حکومت اعمال مفسده را با در نظر گرفتن جوانب مختلف و نیز ملاک ها و معیار های شرعی جرم اعلام می کند و سپس متناسب آن جرم، مجازات حداقلی و حداکثری آن جرم را برای دستگاه قضایی تدوین می کند. و قضات نیز با توجه به قوانین مدون و جهات مخففه مجازات مجرم را تخفیف می دهند و یا در صورت مناسب بودن به حال متهم به نوع دیگری تبدیل می کنند.

کلید واژه ها: جرم، مجازات، تعزیر، بازدارنده، تخفیف، تبدیل، اقرار، گذشت شاکی، وضع خاص متهم، توبه، ضرب، حبس، جریمه مالی، حاکم اسلامی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان مطالب
۱.....	۱ فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
۲.....	مقدمه.....
۳.....	۱- ۱ بخش اول: کلیات.....
۳.....	۱- ۱- ۱ بیان مساله و اهمیت موضوع تحقیق.....
۳.....	۱- ۱- ۲ اهداف تحقیق.....
۴.....	۱- ۱- ۳ سوالات و فرضیه های تحقیق.....
۵.....	۱- ۱- ۴ روش تحقیق.....
۵.....	۱- ۱- ۵ پیشینه تحقیق.....
۵.....	۱- ۱- ۶ محدودیت تحقیق.....
۶.....	۱- ۱- ۷ قلمرو تحقیق.....
۶.....	۱- ۲ بخش دوم: مفاهیم.....
۶.....	۱- ۲- ۱ جرم.....
۶.....	۱- ۲- ۱- ۱ مفهوم لغوی.....
۶.....	۱- ۲- ۱- ۲ مفهوم اصطلاحی.....
۱۰.....	۱- ۲- ۲- ۱ مجازات.....
۱۰.....	۱- ۲- ۲- ۱- ۱ مفهوم لغوی.....

- ۱-۲-۲-۲ مفهوم اصطلاحی ۱۰
- ۱-۲-۲-۳ عناصر مجازات ۱۲
- ۱-۲-۲-۳-۱ قانونی بودن مجازات ۱۲
- ۱-۲-۲-۳-۲ عدم عطف مجازات به ما سبق ۱۳
- ۱-۲-۲-۳-۳ شخصی بودن مجازات ۱۴
- ۱-۲-۲-۴ برابری همه در مقابل مجازات ۱۵
- ۱-۲-۲-۵ تناسب مجازات با جرم ارتكابی ۱۵
- ۱-۲-۳ تعزیر ۱۵
- ۱-۲-۳-۱ مفهوم لغوی ۱۵
- ۱-۲-۳-۲ مفهوم اصطلاحی ۱۸
- ۱-۲-۳-۳ اقسام تعزیر ۲۲
- ۱-۲-۳-۳-۱ تعزیر مقلد و غیر مقلد ۲۲
- ۱-۲-۳-۳-۲ تعزیر شرعی و حکومتی ۲۴
- ۱-۲-۴ بازدارنده ۲۵
- ۱-۲-۴-۱ مفهوم لغوی ۲۵
- ۱-۲-۴-۲ مفهوم اصطلاحی ۲۵
- ۱-۲-۵ تخفیف ۲۶
- ۱-۲-۵-۱ مفهوم لغوی ۲۶

- ۱-۲-۵-۲ مفهوم اصطلاحی ۲۵
- ۱-۲-۶ تبدیل ۲۷
- ۱-۲-۶-۱ مفهوم لغوی ۲۷
- ۱-۲-۶-۲ مفهوم اصطلاحی ۲۸
- ۱-۲-۷ اقرار ۲۸
- ۱-۲-۷-۱ مفهوم لغوی ۲۸
- ۱-۲-۷-۲ مفهوم اصطلاحی ۲۸
- ۱-۲-۸ تبیین جهات مخففه ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ۲۹
- ۱-۲-۸-۱ گذشت شاکی یا مدعی خصوصی ۳۲
- ۱-۲-۸-۲ اظهارات و راهنمایی های متهم ۳۲
- ۱-۲-۸-۳ رفتار و گفتار تحریک آمیز مجنی علیه یا وجود انگیزه شرافتمندانه مجرم ۳۲
- ۱-۲-۸-۴ اعلام متهم قبل از تعقیب یا اقرار او در مرحله تحقیق ۳۴
- ۱-۲-۸-۵ وضع خاص متهم یا سابقه او ۳۵
- ۱-۲-۸-۶ اقدام متهم به منظور تخفیف اثرات جرم و جبران زیان ناشی از آن ۳۶
- ۲ فصل دوم: مبانی فقهی تخفیف و تبدیل و مقام تعیین کننده مجازاتهای تعزیری و بازدارنده .. ۳۷
- مقدمه ۳۸
- ۲-۱ بخش اول: مبانی فقهی تخفیف مجازاتهای تعزیری و بازدارنده ۳۹
- ۲-۱-۱ مبانی فقهی گذشت شاکی ۳۹

۴۲.....	۱-۱-۲ مستندات
۴۲	۱-۱-۱-۲ روایات
۴۳.....	۲-۱-۱-۲ نظرات فقها
۴۴	۲-۱-۲ عوامل گذشت
۴۴	۱-۲-۱-۲ گذشت کننده
۴۵	۲-۲-۱-۲ شیوه گذشت
۴۶.....	۲-۲-۲ مبانی فقهی انگیزه شرافتمندانه مجرم
۴۶.....	۱-۲-۲-۲ مستندات
۴۶.....	۱-۱-۲-۲-۲ روایات
۴۷.....	۳-۱-۲ مبانی فقهی اقرار مجرم
۴۷.....	۱-۳-۱-۲ مستندات
۴۷.....	۱-۱-۳-۱-۲ روایات
۴۸.....	۲-۱-۳-۱-۲ نظرات فقها
۴۹.....	۲-۳-۱-۲ تعداد اقرار
۴۹.....	۱-۲-۳-۱-۲ نظریه دو بار اقرار
۵۱.....	۲-۲-۳-۱-۲ نظریه یک بار اقرار
۵۳	۳-۳-۱-۲ نقد نظریه ها
۵۴.....	۳-۳-۱-۲ ارزش اقرارِ اکراهی

- ۲-۱-۴ مبانی فقهی وضع خاص متهم یا سابقه او ۵۶
- ۲-۱-۴-۱ مبانی فقهی حسن سابقه مجرم ۵۶
- ۲-۱-۴-۱-۱ مستندات ۵۶
- ۲-۱-۴-۱-۱-۱ روایات ۵۶
- ۲-۱-۴-۱-۱-۲ نظرات فقها ۵۸
- ۲-۱-۴-۲ مبانی فقهی جنسیت مجرم ۵۹
- ۲-۲-۴-۱-۲ مستندات ۵۹
- ۲-۱-۴-۱-۲ نظرات فقها ۵۹
- ۲-۱-۴-۳ مبانی فقهی سن مجرم ۶۱
- ۲-۱-۴-۳-۱ مستندات ۶۱
- ۲-۲-۴-۱-۳ روایت ۶۱
- ۲-۱-۴-۳-۲ نظرات فقها ۶۲
- ۲-۱-۴-۴ مبانی فقهی عالم بودن مجرم ۶۴
- ۲-۱-۴-۴-۱ مستندات ۶۴
- ۲-۱-۴-۴-۱-۱ روایات ۶۴
- ۲-۱-۴-۵ مبانی فقهی شأنیت مجرم ۶۵
- ۲-۱-۴-۵-۱ مستندات ۶۵
- ۲-۱-۴-۵-۱-۱ نظرات فقها ۶۵

- ۵-۱-۲ مبانی فقهی اقدام متهم به منظور تخفیف اثرات جرم و جبران زیان ناشی از آن ۶۷
- ۱-۵-۱-۲ مستندات ۶۸
- ۱-۱-۵-۱-۲ آیات ۶۸
- ۲-۱-۵-۱-۲ روایات ۷۰
- ۳-۱-۵-۱-۲ نظرات فقها ۷۰
- ۲-۵-۱-۲ شرایط پذیرش توبه ۷۱
- ۱-۲-۵-۱-۲ توبه در حق الله ۷۱
- ۲-۲-۵-۱-۲ توبه در حق الناس ۷۲
- ۳-۵-۱-۲ اثبات و احراز توبه ۷۲
- ۲-۲ بخش دوم: مبانی فقهی تبدیل مجازاتهای تعزیری و بازدارنده ۷۳
- ۱-۲-۲ مبانی فقهی ضرب تعزیری مجرم ۷۵
- ۱-۱-۲-۲ نظریه های ضرب تعزیری مجرم ۷۵
- ۱-۱-۱-۲-۲ ادله قائلین انحصار تعزیر در ضرب مجرم ۷۵
- ۲-۱-۱-۲-۲ ادله قائلین عدم انحصار تعزیر در ضرب مجرم ۷۷
- ۲-۱-۲-۲ نقد ادله انحصار تعزیر در ضرب مجرم ۸۱
- ۲-۲-۲ مبانی فقهی اخذ تعزیری مال مجرم ۸۵
- ۱-۲-۲-۲ نظریه های اخذ تعزیری مال مجرم ۸۵

- ۸۵..... ۲-۲-۱-۱ نظریه عدم مشروعیت اخذ تعزیری مال مجرم
- ۸۶..... ۲-۲-۱-۲ نظریه مشروعیت اخذ تعزیری مال مجرم
- ۸۶..... ۲-۲-۲-۲ ادله قائلین به نظریه مشروعیت اخذ تعزیری مال مجرم
- ۸۷..... ۲-۲-۲-۱ آیه
- ۸۷..... ۲-۲-۲-۲ روایات
- ۸۹..... ۲-۲-۳ مبانی فقهی حبس تعزیری مجرم
- ۸۹..... ۲-۳-۱ مستندات
- ۹۰..... ۲-۲-۳-۱ آیات
- ۹۰..... ۲-۲-۳-۲ روایات
- ۹۳..... ۲-۲-۳-۳ نظرات فقها
- ۹۵..... ۲-۲-۴ مبانی فقهی سایر مجازات های تعزیری مجرم
- ۹۵..... ۲-۴-۱ مستندات
- ۹۵..... ۲-۴-۱-۱ آیات
- ۹۸..... ۲-۴-۱-۲ روایات
- ۱۰۲..... ۲-۴-۱-۲ نظرات فقها
- ۱۰۴..... ۲-۳ بخش سوم مبانی فقهی مقام تعیین کننده مجازات تعزیری و بازدارند
- ۱۰۵..... ۲-۳-۱ مستندات
- ۱۰۵..... ۲-۳-۱ آیات

۱۰۷	۲-۱-۳-۲ روایات
۱۰۹	۳-۱-۳-۲ نظرات فقها
۱۱۲	۳ فصل سوم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۱۳	۱-۳ نتیجه گیری
۱۱۵	۲-۳ پیشنهادات
۱۱۷	ضمائم
۱۲۱	فهرست منابع

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

مقدمه

عدالت، امنیت، حفظ نظم، رعایت حقوق فرد و جامعه و ارزشهایی از این قبیل از اهداف مهم انسان در رسیدن به کمال مطلوب به حساب می آید و در طول تاریخ افراد بسیاری برای رسیدن به آن تلاش نموده و سختی ها را به جان و دل خریده اند. چون انسانها دارای شخصیت های متفاوت و گوناگون هستند، بنابراین قرار دادن همه این انسانها در یک قالب و توقع همگونی داشتن از آنها در رفتارهای شخصی و اجتماعی با عدالت سازگار نیست. پس با توجه به شخصیت های متفاوت بزهکاران، واکنش یکسان با ایشان نیز درست نیست بدین لحاظ، قانون که مآخوذ از احکام شرع است نسبت به افراد در تحمل کیفر تفاوت قائل می شود و عدالت نیز ایجاب می کند که قاضی به هنگام صدور حکم محکومیت و مجازات، علاوه بر جرم ارتكابی و نحوه انجام آن توسط شخص مجرم و شرایط خاص او چون سن، جنسیت، موقعیت خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی، ویژگیهای روانی و ساختارهای وراثتی او توجه کند، همچنان که به خسارات وارده بر مجنی علیه و جامعه با دقت کافی توجه نماید و با بررسی در این موارد و توجه به قانون و رعایت تناسب بین جرم و مجازات به صدور حکمی عادلانه مبادرت ورزد که مورد پذیرش شارع و وجدان قاضی و زیان دیدگان از جرم، جامعه و حتی شخص بزهکار قرار گیرد. با تامل و تفکر به این مطالب، ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ مربوط به تخفیف و تبدیل مجازات های تعزیری و بازدارنده می باشد و اوضاع و احوال شخص مجرم را در نظر گرفته است و دادگاه هم می تواند در صورت دارا بوده جهات مخففه از جانب مجرم، مجازات وی را تخفیف دهد.

۱- ۱ بخش اول: کلیات

۱- ۱- ۱ بیان مساله و اهمیت موضوع تحقیق

ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ عوامل باعث تخفیف مجازات مجرم را بیان کرده است و طبق این ماده دادگاه می تواند بر اساس بندهای ششگانه این ماده مجازات مجرم را تخفیف دهد موضوع نوشتار حاضر شناخت مبانی فقهی عواملی می باشد که در تخفیف مجازات مجرم موثر است از طرف دیگر در جرایم مستوجب تعزیر، قاضی طبق صلاحدید خود، اقدام به تعیین مجازات می نماید ممکن است مجازات های مختلف برای یک جرم از طرف قاضی صادر شود و حقوق بزهکاران تضییع گردد ظاهراً به نظر می رسد قاضی نباید در تعیین مجازاتها مطلقاً مخیر باشد بلکه حاکم اسلامی با توجه به ملاکها و معیار های شرعی و خصوصیات مجرم و شرایط خاص هر جرم مجازاتی را تعیین نماید که با کمترین مجازات ممکن، بیشترین تاثیر را در بازداشتن مجرم از ارتکاب مجدد جرم داشته باشد از آنجا که روشن نبودن دقیق عوامل موثر در تخفیف مجازات تعزیری می تواند منجر به آن شود که در مواردی مجازات یک جرم کوچک بیشتر از یک جرم سنگین تعیین شود یا احياناً قضات بدون در نظر گرفتن عوامل اصلی، با توجه به امور نه چندان مهم و حتی گاه سلیقه ای اقدام به تعیین مجازات نمایند به این دلایل لزوم حفظ حقوق متهم و رعایت تناسب میان جرم و مجازات ضرورت این تحقیق را نشان می دهد.

۱- ۱- ۲ اهداف تحقیق

هدفی که در این تحقیق مورد نظر بوده بررسی مبانی فقهی عواملی که باعث تخفیف مجازات در جرایم تعزیری می شود و همچنین ارائه پیشنهاد به قانونگذار محترم به منظور جلوگیری از تضییع حقوق

آحاد یک ملت که با آن قوانین سر و کار دارند و برای رسیدن به جامعه ای پر از عدالت، لازم است که تمام قوانین جزایی بر اساس ملاک اسلامی تهیه و تنظیم شود تا همه به حقوق مسلم خویش برسند. و هیچ کس مورد ظلم قرار نگیرد.

۱- ۱- ۳ سوالات و فرضیه های تحقیق

سوالات اصلی

۱- منظور از جهات مخففه و دو اصطلاح تخفیف و تبدیل مجازات های تعزیری چیست؟

۲- مبنای فقهی ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی چیست؟

سوالات فرعی

۱- آیا مجازات جرایم مستوجب تعزیر منحصر به یک نوع از مجازات است؟

۲- تعیین نوع و مقدار مجازات جرایم مستوجب تعزیر در حقوق اسلامی بر عهده چه مقامی

است؟

فرضیه سوالات اصلی

فرضیه سوال ۱: عواملی که مجرم در حین انجام جرم دارای آن حالت می باشد و آن عوامل باعث می شود مجازات وی از میزان قانونی تعیین شده کاهش یابد و یا به مجازات دیگری که آن هم در نهایت اخف از مجازات صادره برای مجرم است تبدیل شود.

فرضیه سوال ۲: مبنای فقهی ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی آیات قرآنی و روایات ائمه (ع) و در بعضی موارد اجماع فقها و عقل می باشد.

فرضیه سوالات فرعی

فرضیه سوال ۱: خیر. بلکه انواع مجازات های تعزیری اعم از ضرب، حبس، جریمه مالی، تبعید،

تشهیر و ... در فقه وجود دارد

فرضیه سوال ۲: تعیین نوع و مقدار مجازات جرایم مستوجب تعزیر در حقوق اسلامی بر عهده

حاکم اسلامی است.

۱-۱-۴ روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش روش تحلیلی و توصیفی و کتابخانه ای بوده و برای این منظور از کتب اصیل فقها و همچنین نرم افزار های موجود در فقه استفاده شده است از آن جا که بحث مربوط به تعزیر به صورت پراکنده در کتب فقهی بیان شده برخی مطالب آن کمتر در کتاب های فقهی مورد کنکاش قرار گرفته است در این تحقیق ابتدا موضوعات اصلی و سپس موضوعات فرعی که در راستای همان موضوع بوده مشخص می گردید. و پس از آن با تهیه منابع و مآخذ موجود سعی شده خلاصه برداری شود. و سپس با تجزیه و تحلیل آیات قرآنی و روایات و نظرات فقها نتیجه مطلوب حاصل گردد.

۱-۱-۵ پیشینه تحقیق

در آثار فقهای پیشین از تعزیرات به طور پراکنده در لابلای ابواب مختلف کتاب های فقهی به ویژه در مباحث حدود بحث شده اگر چه بزرگانی همچون صافی گلپایگانی و مکارم شیرازی درباره تعزیرات کتب مستقلی را به رشته تحریر در آورده اند پژوهشی با عنوان تخفیف و اسقاط مجازات توسط اسدالله آخوندی به عنوان پایان نامه در دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۶ به رشته تحریر درآمده که بیشتر از منظر حقوقی به تخفیف مجازات پرداخته است و پژوهش دیگری با عنوان موارد تخفیف زن در جزئیات در فقه حقوق توسط آسیه متقیان در دانشگاه تربیت معلم در دوره کارشناسی ارشد در سال ۱۳۸۵ به راهنمایی سید محمد موسوی بجنوردی به رشته تحریر درآمده است و در این پژوهش به حدود، قصاص و دیات پرداخته است و به تعزیرات پرداخته است و به طور کلی پژوهشی در مبانی فقهی ماده ۲۲ ق.م.ا. صورت نگرفته و از این لحاظ این پژوهش نو و جدید می باشد

۱-۱-۶ محدودیت تحقیق

در منابع فقه امامیه چون بحث تعزیرات به صورت بابی مستقل در کتب فقها نگاشته نشده و احادیث مربوط به تعزیرات هم در لابلای احادیث مربوط به حدود و دیگر ابواب فقهی جمع آوری شده و برای مراجعه به این احادیث با محدودیت هایی مواجه بودم.